

โครงสร้างประโยคในบทร้อยกรอง: บทเห่เรือและบทเห่เรืองากกั พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ

สังวาลย์ คงจันทร์*

เมื่อกล่าวถึงบทร้อยกรองทุกท่านก็คงจะทราบกันดีว่าหมายถึง งานที่สร้างขึ้นโดยมี
ฉันทลักษณ์เป็นตัวกำหนด เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น ดังนั้นในการอ่านและทำ
ความเข้าใจบทร้อยกรอง ผู้อ่านจึงต้องพิจารณาทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบหรือฉันทลักษณ์ และ
จะต้องพิจารณาส่วนที่เป็นเนื้อหาซึ่งอยู่ในรูปแบบที่ถูกกำหนด ในประเด็นนี้จึงมีสิ่งที่น่าสนใจว่า
ผู้อ่านเข้าใจความหมายได้อย่างไรและในขณะเดียวกันผู้เขียนมีวิธีการอย่างไรที่จะสื่อเรื่องราวให้
ผู้อ่านได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ และบางครั้งก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจตามไปด้วย

การศึกษางานเขียนที่เป็นบทร้อยกรองนั้น ส่วนใหญ่จะเน้นที่การศึกษารูปแบบ
หรือฉันทลักษณ์ ศึกษาเนื้อหาและที่นิยมศึกษากันมากก็คือ การศึกษาภาษาที่ใช้ใน
การเขียนบทร้อยกรองนั้นๆ ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับศิลปะการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหาร
หรือที่เรียกว่า วรรณศิลป์ นั้นเอง และในบทความนี้ผู้เขียนก็มีความสนใจที่จะศึกษา
เกี่ยวกับภาษา แต่เป็นการศึกษาในส่วนที่เป็นประโยค เนื่องจากผู้เขียนคิดว่าการสื่อสาร
ให้เกิดความเข้าใจกันได้นั้น ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องประโยคเป็นเรื่องสำคัญ

การที่ผู้รับสารจะรับรู้หรือเข้าใจในสารที่ผู้ส่งสารสื่อมานั้น ผู้รับสารจะต้อง
เข้าใจระบบโครงสร้างของประโยคในภาษานั้นเพื่อที่จะสามารถตีความเนื้อหาที่ผู้ส่งสาร
สื่อมาให้เกิดความเข้าใจมากที่สุด เนื่องจากลักษณะที่สำคัญของภาษาไทยที่ควรต้อง

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนี้ถึง ก็คือ โครงสร้างประโยค และการเรียงคำในประโยค ถ้าหากผู้ใช้ภาษาเปลี่ยนที่ของลำดับคำ ความหมายของประโยคก็จะเปลี่ยนแปลงไป หรือกลายเป็นประโยคที่ไม่มีความหมายในภาษาไทย

- ตัวอย่างเช่น
๑. ฉันชอบกินข้าวผัดปูมาก
 ๒. ข้าวผัดปูฉันชอบกินมาก
 ๓. ฉันชอบกินมาก ข้าวผัดปู
 - * ๔. ข้าวผัดปูชอบกินฉันมาก
 - * ๕. ชอบกินมากฉัน ข้าวผัดปู

จากตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นเพียงการนำคำมาเรียงลำดับสลับที่กัน & ประโยคซึ่งในความเป็นจริงจากข้อความที่ยกตัวอย่าง เราสามารถเรียงลำดับใหม่ได้มากกว่าตัวอย่างที่ยกมา ประโยคที่ ๑ - ๓ นั้น มีใช้ในภาษาไทย และมีความหมายใกล้เคียงกันแตกต่างกันเพียงว่า หากผู้ส่งสารกล่าวถึงส่วนใดก่อนก็แสดงว่าผู้ส่งสารต้องการเน้นในส่วนนั้นๆ มากกว่าส่วนที่กล่าวถึงในภายหลัง ดังเช่น ประโยค ฉันชอบกินข้าวผัดปูมาก จะเน้นที่ประธานของประโยค คือ ฉัน แต่ถ้าใช้ว่า ข้าวผัดปูฉันชอบกินมาก ประโยคนี้ต้องการเน้นกรรม คือ ข้าวผัดปู ส่วนประโยค ฉันชอบกินมาก ข้าวผัดปู เน้นที่ประธาน และกริยามากกว่าส่วนที่เป็นกรรม

ในขณะที่เดียวกันผู้ใช้ภาษาหรือเจ้าของภาษาก็จะทราบว่า โครงสร้างของประโยคบางประโยค ดังเช่นตัวอย่างในประโยคที่ ๔ เป็นโครงสร้างประโยคที่ครบถ้วน คือมีภาคประธาน ข้าวผัดปู และภาคแสดง ชอบกินฉันมาก แต่ประโยคนี้ไม่ปรากฏใช้ในการสื่อสารเนื่องจากข้อความเรียงผิดความเป็นจริงทางวิชาการ เช่นเดียวกับในประโยคที่ ๕

ส่วนในประโยคที่ ๕ นั้น การเรียงลำดับโครงสร้างในลักษณะนี้ ไม่ใช่โครงสร้างประโยคของภาษาไทย ที่กิริยาจะปรากฏก่อนประธาน แต่ถ้ามีผู้ใช้โครงสร้าง ดังตัวอย่างที่ ๔ และตัวอย่างที่ ๕ ผู้รับสารจะรู้ทันทีว่า ผู้ที่เขียนหรือพูดประโยคในลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่คนไทย หรือเป็นผู้ที่ไม่เข้าใจโครงสร้างประโยคในภาษาไทย และถ้าหากมีผู้ส่งสารใช้โครงสร้างประโยคในตัวอย่างที่ ๔ และ ตัวอย่างที่ ๕ ในการสื่อสาร ผู้รับสารจะเข้าใจหรือไม่ สำหรับในกรณีนี้ ผู้ที่มีความรู้หรือผู้ใช้ภาษาไทยอยู่ในชีวิตประจำวันก็น่าจะพอเดาความหมายได้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของคำที่แวดล้อม แต่ในบางประโยค เช่น พี่ติ๋นน้อง น้องตีพี่ จากโครงสร้างและการเรียงลำดับคำทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น ผู้รับสารจะเข้าใจความหมายของสาร หรือเรื่องราวที่มีผู้สื่อมาถึงได้มากน้อยเพียงใดนั้น ความรู้และความเข้าใจในด้านโครงสร้างประโยคที่ใช้ในการสื่อสาร เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะหากผู้รับสารไม่รู้หรือไม่เข้าใจโครงสร้างประโยค ก็อาจจะไม่เข้าใจสารที่ผู้ส่งสารสื่อมาหรืออาจเข้าใจผิด เมื่อผู้รับสารไม่เข้าใจสาร หรือเข้าใจผิด การสื่อสารก็ไม่บรรลุวัตถุประสงค์

สำหรับการสื่อสารด้วยการพูดนั้น ผู้พูดและผู้ฟังจะเข้าใจเนื้อหาที่สื่อสารกัน จากถ้อยคำและสถานการณ์แวดล้อม แม้ผู้พูดจะใช้ประโยคที่ไม่สมบูรณ์ผู้ฟังก็สามารถเข้าใจได้ โดยอาศัยสถานการณ์แวดล้อม ส่วนการสื่อสารด้วยการเขียนนั้นจัดเป็นการสื่อสารทางเดียว ดังนั้นผู้เขียนจึงจะต้องเขียนเนื้อหาที่จะสื่อสารให้ชัดเจน ซึ่งในกรณีนี้ การเรียงลำดับคำหรือโครงสร้างประโยคถือเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้เขียนจะต้องระมัดระวังในการจัดโครงสร้างประโยคให้ชัดเจน เพราะถ้าเรียงลำดับคำต่างกันหรือโครงสร้างของประโยคต่างกัน ความหมายของประโยคที่ต้องการสื่อสารก็จะแตกต่างกันไปด้วย

จากที่ได้กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า โครงสร้างประโยคเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อสาร ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาโครงสร้างของประโยคในงานเขียนประเภทร้อยกรอง ซึ่งมีฉันทลักษณ์เป็นตัวกำหนดรูปแบบ และในขณะเดียวกันผู้ประพันธ์ก็ต้องนำเสนอเนื้อหาไปพร้อมๆ กัน ในครั้งนี้ผู้เขียนต้องการทราบว่างานเขียนประเภทร้อยกรองนั้น ผู้ประพันธ์จะมีวิธีการนำเสนอเนื้อหาโดยใช้โครงสร้างประโยคต่างจากภาษาร้อยแก้วทั่วไปหรือไม่

ในบทความนี้ผู้เขียนใช้บทเห่เรือและบทเห่เรื่องกาที่ซึ่งเป็นงานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศมาเป็นข้อมูลในการศึกษา เพราะงานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศเป็นผลงานที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย นอกจากนี้บทเห่เรือและบทเห่เรื่องกาก็มีรูปแบบฉันทลักษณ์เหมือนกัน คือเริ่มต้นด้วยโคลง และตามด้วยกาพย์ยานี ๑๑ บทเห่เรือมีเนื้อหาประกอบไปด้วย บทเห่ชมเรือกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งเนื้อหาจะเป็นการพรรณนาความงามของกระบวนเรือที่ประกอบด้วยเรือรูปสัตว์ชนิดต่างๆ ส่วนบทเห่เรื่องกาก็เป็นลักษณะการเล่าเรื่องที่มีตัวละครเป็นตัวดำเนินเรื่อง ได้แก่ ครุฑและนางกาที

ความรู้เกี่ยวกับประโยคและโครงสร้างประโยคภาษาไทย

พระยาอุปกิตศิลปสาร (๒๕๓๒, น. ๑๙๒) ให้ความหมายของประโยคไว้ว่า ประโยค คือ ถ้อยคำที่มีเนื้อความครบถ้วนบริบูรณ์ และในประโยคหนึ่งๆ แบ่งเป็น ๒ ภาค ได้แก่

(ก) ภาคประธาน หมายถึง ส่วนที่ผู้พูดอ้างขึ้นก่อนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ว่าอะไรเป็นข้อสำคัญของข้อความ โดยมากนิยมใช้คำนามและสรรพนามเป็นส่วนใหญ่

(ข) ภาคแสดง หมายถึง คำที่แสดงอาการของภาคประธานให้ได้ความครบว่าอาการอย่างนั้นอย่างนั้น ข้อความใดๆ ถ้ามีความหมายครบ ๒ ภาคบริบูรณ์ พระยาอุปกิตศิลปสารจัดว่าเป็นประโยค

ส่วนวิจินตน์ ภาณุพงศ์ (๒๕๓๔, น. ๑๓) แบ่งประโยคเป็น ๒ ชนิด คือ ประโยคเริ่มกับประโยคไม่เริ่ม โดยอาศัยเกณฑ์ความหมายของประโยคและสถานการณ์ที่ใช้ประโยคนั้น กล่าวคือ ประโยคเริ่ม หมายถึงประโยคที่ใช้เริ่มต้นบทสนทนาได้ เพราะผู้ฟังจะเข้าใจความหมายได้ทันที แต่ถ้าเป็นประโยคไม่เริ่มจะหมายถึง ประโยคที่ใช้เริ่มต้นบทสนทนาไม่ได้ เพราะจะทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจ แต่จะใช้ตามประโยคเริ่ม เช่น ประโยคว่า “เคยไป” เป็นประโยคไม่เริ่ม ใช้ตามประโยคเริ่มว่า “เธอเคยไปเชียงใหม่” นอกจากนั้นยังมีประโยคไม่เริ่มแบบพิเศษซึ่งใช้เริ่มต้นบทสนทนาได้แต่ต้องอาศัยสถานการณ์พิเศษเข้ามาช่วย เช่น ประโยค “หอมนะ” สถานการณ์พิเศษที่ช่วยในการสื่อสารก็อาจจะเป็นการที่มีผู้กำลังดมดอกไม้

นอกจากเกณฑ์ความหมายและสถานการณ์แล้ว วิจินตน์ ภาณุพงศ์ (๒๕๓๔, น. ๑๓) ยังใช้เกณฑ์ลักษณะโครงสร้างของประโยค แบ่งประโยคเป็น ๔ ชนิด คือ ประโยคสามัญ ประโยคซับซ้อน ประโยคผสม และประโยคเชื่อม และยังได้เสนอลักษณะโครงสร้างประโยคสามัญที่สั้นที่สุดว่า อาจจะมีเพียงคำคำเดียว ซึ่งจะเป็นคำนามหรือกริยาก็ได้ ถือได้ว่ามีส่วนของประโยคเพียงส่วนเดียวเท่านั้น ซึ่งความคิดนี้แตกต่างจากที่กล่าวไว้ในตำราเดิมว่าประโยคจะต้องมีภาคประธานและภาคแสดง

ในหนังสือไวยากรณ์ไทยของ นววรรณ พันธุเมธา (๒๕๒๗, น. ๑๐๘) ได้กล่าวถึงประโยคไว้ว่า ประโยคประกอบด้วยถ้อยคำซึ่งแสดงความคิดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เราจะอาจรู้ความสัมพันธ์ของความคิดได้จากสถานการณ์หรือจากถ้อยคำในประโยค ประโยคที่สมบูรณ์จะต้องมีส่วนประกอบที่เรียกว่า หน่วยประโยคอยู่ ๒ ชนิด คือ หน่วยนามและหน่วยกริยา และในบางประโยคอาจจะมีหน่วยเสริมหรือหน่วยเชื่อมด้วยก็ได้

จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจในเรื่องประโยคและโครงสร้างหรือส่วนประกอบของประโยคแตกต่างกัน เนื่องจากเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาต่างกัน กล่าวคือ พระยาอุปกิตศิลปสารจะใช้เกณฑ์ความหมายและเน้นที่ที่ความสมบูรณ์ของประโยค โดยพิจารณาจากภาคประธานและภาคแสดง แต่วิจิตร ภาณุพงศ์พิจารณาโครงสร้างของประโยคจากภาษาพูดจึงอาศัยสถานการณ์แวดล้อมเข้ามาช่วยให้เกิดความเข้าใจ ดังนั้นคำเพียงคำเดียวก็จัดได้ว่าเป็นประโยคสามัญ ๑ ประโยค ส่วนนworรณ พันธุเมธา นั้น พิจารณาโครงสร้างประโยคโดยดูจากความสัมพันธ์ทางความคิดที่เกี่ยวข้องกันทางถ้อยคำหรือสถานการณ์

บทความนี้จะนำความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยคและโครงสร้างประโยคตามแนวคิดของนworรณ พันธุเมธา มาใช้ ดังนั้นประธานของประโยคในที่นี่จะไม่ได้หมายถึงผู้แสดงอาการของกริยาเพียงอย่างเดียว แต่จะหมายรวมถึงผู้มีสภาพและผู้ประสบด้วย นอกจากนั้นยังจะใช้การพิจารณาความสัมพันธ์ทางความคิดที่เกี่ยวข้องกันทางถ้อยคำหรือสถานการณ์มาช่วยในการศึกษาเรื่องดังกล่าวด้วย

ความรู้เกี่ยวกับฉันทลักษณ์ของบทเห่

บทเห่เรือและบทเห่เรือ่งกาگی งานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรประกอบด้วยคำประพันธ์ ๒ ชนิดคือ โคลงสี่สุภาพและกาพย์ยานี ๑๑

โคลงเป็นคำประพันธ์ที่บังคับวรรคยุกต์เอกและวรรคยุกต์โทคือ เอก ๗ โท ๔ สำหรับโคลงสี่สุภาพนั้น หนึ่งบทมี ๓๐ คำ แบ่งเป็น ๔ บาท ๓ บาทแรกมี ๗ คำ บาทที่ ๔ มี ๘ คำ แต่ละบาทแบ่งเป็น ๒ วรรค วรรคแรก ๕ คำ วรรคหลัง ๒ คำ ยกเว้นบาทสุดท้ายมี ๔ คำ มีสร้อยได้ ๒ แห่งคือในบาทแรกและบาทที่ ๓ นอกจากนั้นยังมีการบังคับสัมผัสอีกด้วย กล่าวคือ คำสุดท้ายของบาทแรกจะสัมผัสกับคำที่ ๕ ในบาทที่ ๒ และบาทที่ ๓ คำสุดท้ายในบาทที่ ๒ จะสัมผัสกับคำที่ ๕ ในบาทที่ ๔

และอาจมีหน่วยเสริมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ (นววรรณ พันธุเมธา ๒๕๒๗, น. ๑๓๕)

โครงสร้างประโยคความเดียว มีทั้งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์คือมีประธาน กริยา กรรมครบถ้วน และโครงสร้างประโยคที่ไม่สมบูรณ์คือละหน่วยนามที่เป็นประธานหรือกรรม ดังตัวอย่าง

ลักษณะโครงสร้างประโยคความเดียวที่ปรากฏในโคลง

สุบรรณแผลงเดชล้ำ บินบน

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๓๕)

ประธาน	กริยา	กรรม
สุบรรณ	แผลง	เดชล้ำ

ประธาน	กริยา	คำขยายกริยา
∅	บิน	บน

โครงสร้างประโยคความเดียวที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ปรากฏในโคลง ประกอบด้วยประโยค “สุบรรณแผลงเดชล้ำ” และ “(สุบรรณ)บินบน” ประโยคแรกเป็นประโยคที่มีโครงสร้างสมบูรณ์คือมีประธาน กริยา กรรมครบถ้วน ส่วนประโยคที่สองละหน่วยนามที่เป็นประธาน มีเฉพาะหน่วยกริยา “บิน” และ คำขยายกริยาบอกทิศทาง “บน” ตัวอย่างจากบทเห็นเรือ

พลพายกรายพายทอง

ร้องไห้ให้ไ้เหมา

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๒๕)

ประธาน	กริยา	กรรม
พลพาย	กราย	พายทอง
∅	ร้อง...มา	ไห้ให้ไ้เห

โครงสร้างประโยคความเดียวที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ปรากฏในกาพย์ ประกอบด้วยประโยค “พลพายกรายพายทอง” และ “(พลพาย) ร้องไห้ไห้เหมา” โดยที่ประโยคแรกมีทั้งประธาน กริยา และกรรมครบถ้วน ส่วนประโยคหลังละประธาน ปรากฏเพียงกริยา และกรรม

จากตัวอย่างข้างต้นมีข้อสังเกตคือประโยคความเดียวจะละประธานก็ต่อเมื่อมีประโยคสมบุรณ์มาก่อน

๒. โครงสร้างของประโยคความซ้อน

ประโยคความซ้อน จะมีลักษณะคล้ายกับประโยคความเดียว คือมีกริยา ๑ หน่วย หน่วยนาม ๑ หน่วยหรือมากกว่านั้น และอาจมีหน่วยเสริมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ แต่ส่วนที่ต่างกับประโยคความเดียวคือ ส่วนขยายหน่วยนามหรือหน่วยกริยาในประโยคความซ้อนจะเป็นประโยค (นววรรณ พันธเมธา, ๒๕๒๗, น. ๑๓๘)

จากข้อมูลพบว่าในบทเห่จะมีลักษณะประโยคที่มีโครงสร้างเป็นประโยคความซ้อนปรากฏอยู่ด้วย และเท่าที่พบนั้นจะปรากฏในคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี แต่ไม่พบโครงสร้างประโยคความซ้อนในคำประพันธ์ประเภทโคลง จากข้อมูลที่ได้ศึกษาพบโครงสร้างประโยคความซ้อน ดังต่อไปนี้

(ก) ประโยคความซ้อนที่มีประโยคขยายหน่วยนามที่เป็นประธาน

<u>สุวรรณหงส์ทรงภู้อย</u>	<u>งามชดช้อยลอยหลังลินธุ์</u>
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์	ลินลาดเลื่อนเดือนดาชม

(ธรรมธิปศ, ๒๕๑๓, น. ๒๖)

ประธาน	กริยา
สุวรรณหงส์ <u>ทรงภู้อย</u>	งามชดช้อย

จากตัวอย่างประโยคในคำประพันธ์ประเภทกาพย์ข้างต้นจะเห็นว่าประธานของประโยค คือ “สุวรรณหงส์” ที่มีประโยคขยายประธานคือ “ทรงภู้อย” และมีกริยาแสดงสภาพคือ “งามชดช้อย” แสดงให้เห็นว่าประโยคนี้เป็นประโยคความซ้อน ส่วน “ลอยหลังลินธุ์” เป็นส่วนของประโยคความซ้อนอีกประโยคหนึ่งที่ละประธาน “สุวรรณหงส์ทรงภู้อย”

(ข) ประโยคความซ้อนที่มีประโยคขยายหน่วยนามที่เป็นกรรม

คชสีห์ที่ผาดแผ่น
ราชสีห์ที่ยืนยัน

ดูตั้งเป็นเห็นขบขัน
คันสองคู่ดูยุ่ง

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๒๖)

กรรม	ประธาน	กริยา
<u>คชสีห์ที่ผาดแผ่น</u> ↑	∅	ดูตั้งเป็น

จากตัวอย่างประโยคในคำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่ยกมา จะเห็นว่า “คชสีห์” เป็นกรรมเพราะเป็นผู้ถูก “ดู” และมี “ที่ผาดแผ่น” เป็นประโยคขยายกรรม โดยมี “ที่” ทำหน้าที่เป็นคำเชื่อม ส่วนประธานของประโยคหลักละไว้ในฐานที่เข้าใจว่าผู้ประพันธ์เป็นผู้ทำกริยา “ดู” ในการเรียบเรียงประโยคผู้ประพันธ์ได้นำกรรมมาไว้ในตอนต้นของประโยค

๓. โครงสร้างประโยคความรวม

ประโยคความรวมคือ ประโยคที่มีหน่วยกริยาตั้งแต่ ๒ หน่วยขึ้นไป มีหน่วยนาม ๑ หน่วยหรือมากกว่า และอาจมีหน่วยเสริมหรือหน่วยเชื่อมอยู่หรือไม่ก็ได้ (นworรณ พันธุเมธา, ๒๕๒๗, น. ๑๔๔) โครงสร้างประโยคความรวมที่ปรากฏในบทเห่เรือและบทเห่เรืองากก็มีดังนี้

แบบแรก โครงสร้างประโยคความรวมแบบมีคำเชื่อม

แบบที่สอง โครงสร้างประโยคความรวมแบบไม่มีคำเชื่อม

แบบแรก โครงสร้างประโยคความรวมแบบมีคำเชื่อม ดังตัวอย่างจากบทเห่เรือ

ปางเสด็จประเวศด้าว
ทรงรัตนพิมานชัย

ขลาลัย
กิงแก้ว

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๒๕)

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่า เป็นลักษณะของประโยคซึ่งสามารถแยกได้ดังตารางต่อไปนี้

หน่วยเชื่อม	ประธาน	กริยา	หน่วยเสริม
(ปาง)	-	เสด็จ	ประเวศด้าว ชลาลัย

หน่วยเชื่อม	ประธาน	กริยา	กรรม
	-	ทรง	รัตนพิमानชัย กิ่งแก้ว

จากตัวอย่างในโคลงของบทเหเรือมีโครงสร้างของประโยคความรวมที่ประกอบด้วยประโยคความเดียว ๒ ประโยคโดยมีหน่วยเชื่อม “ปาง” อยู่ที่ต้นประโยคแรก ประโยคความรวมดังกล่าวไม่มีภาคประธาน ได้แก่ “เสด็จประเวศด้าว ชลาลัย” และ “ทรงรัตนพิमानชัย กิ่งแก้ว” แต่ถึงแม้จะไม่มีภาคประธานปรากฏในเนื้อหา ผู้อ่านก็จะทราบโดยพิจารณาจากคำกริยา ว่าประธานเป็นกษัตริย์หรือพระราชวงศ์ซึ่งเป็นผู้ทำกริยา

แบบที่สองโครงสร้างประโยคความรวมแบบไม่มีคำเชื่อม

๑) โครงสร้างประโยคความรวมแบบ ประธาน + กริยา + (กริยา)*+ (กรรม)

เรือสิงหิงแผ่นไผ่
ดูยงสิงหลำพอง

โจนตามคลื่นผืนฟ้าพอง
เปนแถวท่องสองตามกัน

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓ : น. ๒๖)

ประธาน	กริยา	กริยา	กริยา	กริยา	คำเชื่อม	หน่วยนามบอก เครื่องมือ
เรือสิงห์	วิ่ง	แผ่น	ไผ่	โจน	ตาม	คลื่น

* สิ่งที่อยู่ในวงเล็บหมายถึงเกิดหรือไม่ก็ได้ และถ้าเกิดอาจมีมากกว่าหนึ่งหน่วยก็ได้

ประโยคความรวมจากตัวอย่างที่ยกมามีประธาน ๑ หน่วย และมีหน่วยกริยามากกว่า ๑ หน่วยจึงจัดได้ว่าเป็นประโยคความรวม

๒) โครงสร้างประโยคความรวมแบบ
 ประธาน + กริยา + { กรรมตรง } + กริยา + กรรมตรง

ตัวอย่าง จากโคลงในบทเห่เรื่องกาเกี

สุบรรณแผลง**เดช**ล้ำ **บิน**บน
 กางปีก**บัง**สุ**ริย**น **มี**ดฟ้า

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๓๕)

	ประธาน	กริยา	กรรม		
			ประธาน	กริยา	กรรม
ประโยค ๑	Ø	กาง	ปีก		
ประโยค ๒	Ø		ปีก	บัง	สุริยน

ประโยคความรวมในลักษณะนี้ประกอบด้วยประธานของประโยคแรก คือ “สุบรรณ” ซึ่งผู้ประพันธ์ละไว้เนื่องจากกล่าวแล้วในวรรคแรก กริยา คือ “กาง” ส่วน “ปีก” เป็นกรรมของประโยคแรกและยังทำหน้าที่เป็นประธานของกริยา “บัง” ในประโยคที่สอง มี “สุริยน” เป็นกรรมของกริยาบัง

๓) โครงสร้างประโยคความรวมแบบ
 (ประธาน) + กริยา + (กริยา) + กรรม
 (ประธาน).....+ กริยา + (กริยา) + กรรม

ตัวอย่าง จากบทเห่เรื่องกาเกี

 เข้านั่ง**แอบ**นุช**เค**ล้ำ **แนบ**เนื้อ**นวล**สม**ร**

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๓๕)

ประธาน	กริยา	กริยา	กริยา	กรรม			
∅	เข้า	นั่ง	แอบ	นุช			
					กริยา	กริยา	กรรม
					เกล้า	แนบ	เนียนวลสมร

ในประโยคความรวมนี้ หน่วยประธานของประโยค คือ “สุบรรณ” มีหน่วยกริยา “เข้านั่งแอบ” และมี “นุช” เป็นกรรมของหน่วยกริยากลุ่มแรก จากนั้นประธานทำกริยาต่อเนื่อง คือ “เกล้า แนบ” และมี “เนียนวลสมร” เป็นกรรมของหน่วยกริยากลุ่มที่สอง

จากลักษณะโครงสร้างประโยคในบทเหเรือและบทเหเรืองกา ก็ งานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศน์ทำให้เห็นว่า ในงานเขียนที่เป็นบทร้อยกรองหรืองานเขียนที่มีฉันทลักษณ์เป็นตัวกำหนดนั้น เรื่องการเรียงลำดับคำในโครงสร้างประโยคยังถือเป็นเรื่องสำคัญ และมีโครงสร้างประโยคเหมือนกับโครงสร้างประโยคที่ใช้โดยทั่วไป เพียงแต่ว่าผู้ประพันธ์สามารถใช้กลวิธีต่างๆ ในการทำให้เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอและฉันทลักษณ์ที่เป็นกรอบบังคับนั้นไปด้วยกันได้ ซึ่งวิธีการที่ผู้ประพันธ์ใช้มากคือ การละคำหรือข้อความ

การละคำหรือข้อความในกาพย์เหเรือและกาพย์เหเรืองกา

วิธีการที่ผู้ประพันธ์นิยมใช้มากที่สุดคือการละคำหรือข้อความ ซึ่งมีทั้งละทั้งหมดหรือละเพียงบางส่วนการละคำเพียงบางส่วนที่พบในบทเหเรือเป็นการละหน่วยประธานซึ่งปรากฏในคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ดังตัวอย่าง “พระเสด็จโดยแดนชล ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย” คำว่า “พระ” ที่ปรากฏน่าจะเป็นการตัดคำมาจาก พระ + พระนาม กษัตริย์ หรือ ตัดคำมาจากคำว่า พระมหากษัตริย์ แต่ก็เป็นที่น่าเข้าใจว่าหมายถึงผู้ใด

ส่วนการละคำหรือข้อความทั้งหมด จากข้อมูลที่ได้ศึกษานั้นปรากฏการละเป็นจำนวนมาก การละส่วนใหญ่ที่พบ คือการละหน่วยประธาน กล่าวคือ เมื่อผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงประธานของประโยคไว้ในประโยคแรกแล้ว ในประโยคที่ตามมา หากเป็นประธานตัวเดียวกัน ผู้ประพันธ์จะละหน่วยประธาน และเมื่อมีประธานอื่นแทรกเข้ามา ผู้ประพันธ์จะใส่ประธานไว้ ถ้าหากข้อความต่อจากนั้นเป็นประธานเดิม ผู้ประพันธ์

ก็จะใช้วิธีละประธาน แต่ผู้อ่านจะสามารถเข้าใจได้ โดยพิจารณาจากถ้อยคำและสถานการณที่แวดล้อมอยู่นั้น

ดังตัวอย่างจากบทเห่เรื่องกาเกี

สุพรรณผั่งลงเดขล้า	บินบน
กางปีกบังสุรียน	มีดฟ้า
ร่อนลงสู่โพชนันต์	ปรางค์มาศ
เข้านั่งแอบนุชเคล้า	แนบเนื้อนวลสงวน

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๓๕)

จากโคลงในตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์กล่าวถึงประธานเพียงครั้งเดียวในบาทแรก ส่วนในบาทที่สองสามและสี่จะละประธาน ซึ่งผู้อ่านก็สามารถเข้าใจได้

นอกจากการละหน่วยประธานในประโยคที่ตามมาแล้ว ผู้ประพันธ์ยังสามารถละหน่วยประธานในประโยคแรกหรือเนื้อความที่กล่าวถึงเป็นครั้งแรกได้อีกด้วย ดังตัวอย่างจากบทเห่เรือ

ปางเสด็จประเวศด้าว	ชลาลัย
ทรงรัตนพิมานชัย	กึ่งแก้ว
พรั่งพร้อมพวงพลไกร	แหนแห่
เรือกระบวรตันแพ้ว	เพริศพรั่งพายทอง

(ธรรมธิเบศ, ๒๕๑๓, น. ๒๕)

ในโคลงนี้ในบาทแรกไม่มีประธานของประโยคแต่ผู้อ่านก็พอจะเดาได้ว่าประธานของประโยคนี้คือใครโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของถ้อยคำและสถานการณตัวถ้อยคำที่จะบ่งชี้ประธานได้ชัดเจนที่สุดก็คือ กริยา เนื่องจากในประโยคใช้กริยา “เสด็จ” และ “ทรง” ซึ่งเป็นคำราชาศัพท์ แสดงว่าประธานของประโยค คือกษัตริย์นั่นเอง แต่ในประโยคต่อมามีกริยา “แหนแห่” ซึ่งไม่ใช่ราชาศัพท์ ผู้ประพันธ์จึงได้ใส่ประธานของประโยคไว้ คือ “พวงพลไกร”

จากวิธีการหรือกลวิธีการละหน่วยนามที่เป็นประธานของประโยค ทั้งการละบางส่วนและการละทั้งหมด ซึ่งผู้อ่านสามารถเข้าใจได้นั้น แสดงให้เห็นว่า “หน่วยกริยา” เป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างประโยคที่ปรากฏในบทเห่เรือและบทเห่เรื่องกาเกี ส่วนหน่วยนามที่เป็นประธานนั้นสามารถละได้ ในกรณีที่เคยกล่าวถึงมาแล้ว หรือเป็นหน่วยนาม

ที่ผู้อ่านสามารถรู้ได้จากกรพิจารณาความสัมพันธ์กับกรียา ดังนั้นในการทำความเข้าใจคำประพันธ์ผู้อ่านจะต้องให้ความสำคัญกับกรียา

แม้ว่าฉันทลักษณ์จะเป็นกรอบบังคับ แต่ผู้ประพันธ์ก็ต้องนำเสนอเนื้อหาให้ได้ชัดเจนโดยใช้โครงสร้างประโยคทั้งที่เป็นประโยคความเดียว ความรวม และความซ้อน แต่จากข้อมูลส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นโครงสร้างของประโยคความรวม เนื่องจากลักษณะของประโยคความรวมเป็นประโยคที่กระชับเหมาะกับฉันทลักษณ์ซึ่งมีการบังคับจำนวนคำ ดังนั้นประโยคความรวมซึ่งเป็นประโยคที่มีกรียาหลายคำภายในประโยคเดียวจึงช่วยให้การดำเนินเรื่องรวดเร็วยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ที่นำเสนอในบทความนี้เป็นเพียงการศึกษาโครงสร้างประโยคที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรอง ๒ เรื่อง ซึ่งมีรูปแบบคำประพันธ์สองประเภทได้แก่โคลงสี่สุภาพและกาพย์ยานี ๑๑ เท่านั้น จึงเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้น ดังนั้นหากมีการศึกษาลักษณะดังกล่าวในวรรณกรรมร้อยกรองอื่นๆ ก็น่าจะให้เห็นโครงสร้างประโยคที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (บรรณารักษ์). *ภาษากับการสื่อสาร*. สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. *อ่านลิลิตพระลอ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- นาลักษณ์ สุวรรณธาดา. "สำนวนโวหารในการสื่อสาร." *เอกสารการสอนชุด ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ ๑-๗*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.
- นวรรณ พันธุเมธา. *ไวยากรณ์ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- วิจินตน์ ภาณุพงศ์. *โครงสร้างประโยคของภาษาไทย: ระบบไวยากรณ์*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๒.
- ศิลปากร, กรม. *เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง*. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๓.
- สุภาพร มากแจ้ง. *กวีนิพนธ์ไทย ๑*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. *หลักภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒.